

Сучасні досягнення судово-експертної галузі в Україні

Олександр Ключев *

* Д-р юрид. наук, професор, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-4781>

DOI: [10.32353/khrife.1.2023.01](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.01) УДК [001.89:343.98](477)

Надійшло 27.03.2023 / Прийнято до друку 27.03.2023 /
Доступно онлайн 31.03.2023

Судово-експертна галузь в Україні повсякчас розвивається, незважаючи на буремні виклики сучасності. Українська державність мужньо протистоїть рашистським загарбникам уже понад рік, цивільні рішення підтримують Збройні сили України та тримають економічний, науковий, освітній, культурний та інші фронти. Не просто тримають, а розвивають усі сфери життя задля повоєнного відновлення України. Незважаючи на воєнний стан, останнім часом судово-експертна галузь України відзначилася низкою нових досягнень, що поліпшують якість і підвищують ефективність судово-експертних досліджень.

У науковому світі заведено будь-яку новачку або розвідку, будь-яке дослідження або напрацювання, будь-який експеримент або тест обов'язково спершу піддавати апробації на теоретичному етапі, пропонуючи увазі колег відповідні презентації й публікації, виступи на конференціях, симпозіумах, круглих столах та інших подібних заходах. Збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» є традиційною платформою для порушення сучасних теоретико-прикладних проблем криміналістики, різних видів судових експертиз, застосування спеціальних знань у судочинстві, питань юридичної освіти та підготовки кадрів судових експертів, знаним у правничому середовищі майданчиком для перевірки новітніх розробок, сучасних концепцій, інноваційних наукових ідей і найсміливіших проєктів.

Варто зауважити, що 30-й випуск збірника також знаменує 100-річний ювілей Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,

заснованого в далекому 1923 році як Кабінет науково-судової експертизи під керівництвом Миколи Сергійовича Бокаріуса. За ініціативою М. С. Бокаріуса 1925 року Кабінет реорганізовано в Інститут науково-судової експертизи, який він незмінно очолював упродовж 1925—1931-го років. Мету створення подібних кабінетів сформульовано дуже стисло: «Для провадження різного роду науково-технічних дослідів у судових справах»¹.

По смерті ім'ям М. С. Бокаріуса названо Харківський інститут науково-судової експертизи (нині — Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», далі — ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»), яким усі співробітники Центру пишаються до сьогодні.

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» став осередком розвитку наукових досліджень у царині судової експертології в Україні, його співробітники активно застосовують сучасні техніку та технології, послуговуються новітніми методами та методиками й обмінюються досвідом із закордонними науковцями та експертними установами.

Одним із прикладів плідної взаємодії з іноземними колегами стала нещодавня співпраця з представниками *Panacea Cooperative Research* (Іспанія) щодо можливостей використання співробітниками ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» програмного забезпечення для ідентифікації особи за допомогою *Skeleton•ID* (черепно-лицьового накладання, порівняння облич, біологічного профілювання й порівняльної рентгенографії). Програмним забезпеченням для криміналістичної ідентифікації *Skeleton•ID* активно послуговуються правоохоронні та державні органи в усьому світі, коли в інший спосіб іден-

тифікаційні дослідження провести неможливо.

За допомогою *Skeleton•ID* людину можна ідентифікувати впродовж секунд (раніше це потребувало годин або навіть днів): запатентована технологія автоматично порівнює кілька черепів, кісток і облич одночасно. Програмне забезпечення можна застосовувати для пошуку в базах даних про зниклих безвісти або порівняння невпізнаних останків у місцях масових поховань.

Представники *Panacea Cooperative Research* запропонували навчити фахівців Центру користуватися цим програмним забезпеченням. Застосування тандему наявного в ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» 3D-сканера *Artec Leo* та програми *Skeleton•ID* сприятиме розв'язанню надскладних завдань експертних досліджень. Підтримка міжнародними партнерами й організаціями судово-експертної сфери України є дуже цінною, особливо в умовах повномасштабної російської агресії проти нашої держави.

У контексті згаданого вище варто приділити увагу також генетично-молекулярним дослідженням. Висококваліфіковані науковці та судові експерти ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» здатні розв'язати будь-які проблеми, пов'язані з ідентифікацією особи й аналізом ДНК. Експерти не просто проводять дослідження — вони допомагають знайти відповіді на важливі питання, які можуть мати вирішальне значення для окремих громадян і правосуддя зокрема й суспільства загалом. Завдяки передовому обладнанню та новітнім технологіям експерти Центру швидко й точно визначають і порівнюють генетичні профілі, що забезпечує надійність результатів та сприяє ухваленню справедливих рішень за надскладними справами.

1 Положення про кабінети науково-судової експертизи : затв. Постановою РНК від 10.07.1923 р. (зі змін. та допов.). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp230010?an=2&ed=1925_04_25 (дата звернення: 06.03.2023).

Перелік молекулярно-генетичних досліджень, підвладних сьогодні спеціалістам ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», доволі довгий: генотипування для ідентифікації особи; визначення батьківства; установлення генетичних ознак (ДНК-профілю) зразка букального епітелію; ідентифікація осіб за слідами біологічного походження, вилученими під час огляду місця події, тощо. Для проведення досліджень ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» використовує всі можливі передові методи та працює за міжнародними стандартами.

Міжнародних стандартів у Центрі обов'язково дотримують як під час проведення судово-експертних досліджень, так і у видавничій діяльності. Традиційно звертаємо увагу наших авторів та читачів на перелік наукометричних баз даних, у яких індексовано збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики». Станом на сьогодні перелік охоплює такі бази: *Academic Scientific Journals Indexing*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*, *Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *ERIH PLUS*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Europub*, *Index Copernicus International*, *MIAR*, *Polska Bibliografia Naukowa*, *RefSeek*, *ResearchBib*, *Ulrich's*, *Google Scholar* і Реєстрі наукових видань України. Повнотекстові мережеві версії збірника розміщено в інтернеті на платформах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотек судово-експертних установ Міністерства юстиції України, закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та ін. Збірник також індексовано на сайті реєстратора цифрових ідентифікаторів DOI. Усе це сприяє обміну науковими напрацюваннями між авторами збірника та вченими світу.

Звертаючись безпосередньо до змісту випуску № 30 «Теорії та практики судової експертизи і криміналістики», оглянемо основні положення розміщених у ньому статей. Традиційно матеріали збірника розподілено на дві основні групи: дослідницькі роботи й наукові нотатки.

Розділ із дослідницькими роботами розпочинає стаття доктора юридичних наук, професора **Валерія Шенітька** (Україна) «Судова експертиза та судово-експертна діяльність: погляд крізь призму думок експертів». Мету статті обумовлено потребою окреслити напрями розвитку судової експертизи в Україні в сучасних умовах та оптимізувати судово-експертну діяльність, а також визначити шляхи вдосконалення експертної практики за допомогою узагальнення думок судових експертів. Автор порушив проблеми нормативно-правового регулювання судової експертизи; обґрунтував потребу уніфікувати положення, якими регламентовано проведення судової експертизи; проаналізував засоби здійснення експертної діяльності (методи, методики, технології); зауважив про важливість взаємодії експертних установ України в межах Європейської мережі судово-експертних установ тощо.

Наступна стаття (англійською мовою) — науковців **Вах'ю Аліміппучі** й **Аніса Чаріпі** (обидва — з Індонезії) «Виявлення індикаторів ризику у страховому шахрайстві: аналіз окремого дослідження (на прикладі *PT Jiwasraya Indonesia*)». Автори стверджують, що оскільки страхові компанії є схильними до шахрайства через високу прибутковості, то потрібно визначити певні ознаки шахрайства, які допоможуть його виявити. Вивчаючи справи *PT Asuransi Jiwasraya (Persero)* за 2006—2020 рр., дослідники з'ясували, що в цей період траплялися випадки мегашахрайства (корупція, незаконне привласнення активів, шахрайська

фінансова звітність). Індикаторами ризику («червоними прапорами») про неналежне оприлюднення інформації є висновок із відмовою від висловлювання думки Аудиторської ради Республіки Індонезія, негативний висновок *PwC* і банкрутства 2002-го та 2004 рр. Такими індикаторами стали факти щодо часової різниці: компанія *Jiwasraya* купила акції другого та третього ешелонів до кінця кварталу 2019 р., щоб перепродати їх 02.01.2020 р. Ці факти корупції в компанії *Jiwasraya* свідчать про зловживання відсотками директорами фірми, неадекватне банківське страхування, придбання акцій та інвестиційних фондів за ціною, яка перевищує ринкову. Індикатором ризику *Jiwasraya* щодо незаконного привласнення активів є купівля акцій і взаємних фондів низької якості коштом доходів від продажу продуктів заощадження плану. Звідси можна дійти висновку про те, що для боротьби зі страховим шахрайством в Індонезії необхідно впроваджувати детективні, превентивні та репресивні стратегії.

Боротьба із шахрайством залишається пріоритетним напрямом кожної країни світу на шляху до утвердження правосуддя, тому описаний індонезійськими колегами досвід є цінним для правників, криміналістів та експертів України й інших держав.

Статтю авторства доктора юридичних наук, професора **Михайла Щербаківського** й **Анни Проценко** (обидва — з України) присвячено оцінці результатів експертного дослідження на підставі ймовірного підходу (за матеріалами закордонних публікацій). Автори провели аналіз стандартів оцінки доказів (висновків експертів) у світі в різний час (загального визнання *Frye standard*, обґрунтування та перевірки *Daubert standard*, правдоподібності поза розумним сумнівом). Акцентовано увагу на тому, що надання ймовірних висновків

експерта обумовлено континуумом невизначеностей, джерелом яких є особливості утворення слідів правопорушень і способи збирання слідів на місці події, рівень розвитку експертних знань і методики експертного дослідження, інтерпретування і оцінка результатів експертизи. Для формування переконання експерта в результатах дослідження запропоновано статистичний баєсівський метод встановлення відношення правдоподібності, що дає змогу оцінити значущість версій, висунутих експертом, та є підставою для ухвалення судом обґрунтованого рішення. Імовірнісний підхід дослідники пропонують застосовувати як до оцінювання випадкового збігу ознак у разі ідентифікації об'єктів експертизи, до можливих помилок лабораторних випробувань, так і до інтерпретування експертом здобутих результатів.

Продовжує розділ дослідницьких публікацій рукопис «Гносеологічна характеристика та процесуальне значення етапів і стадій призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи» доктора ветеринарних наук, професора **Івана Яценка** (Україна). Автор виокремив гносеологічні характеристики етапів призначення та проведення судово-ветеринарної експертизи, ретельно описав стадії підготовки матеріалів і призначення такої експертизи й розкрив їх процесуальне значення для досудового розслідування та судового розгляду справ щодо тварин. Дослідник характеризував основні принципи взаємодії суб'єктів призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи на кожній із цих стадій. Науковець пропонує у процесуальному документі (ухвалі або постанові) про призначення судово-ветеринарної експертизи одразу прописувати дозвіл про застосування руйнівних методів дослідження (із метою економії часу), а також доповнити чинне законодавство України (Кримінальний процесуальний

кодекс, Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс і Кодекс адміністративного судочинства) пунктами й частинами щодо проведення експертизи зі встановлення причини смерті і/або з'ясування тяжкості шкоди та характеру тілесних ушкоджень, заподіяних здоров'ю тварини.

Колектив авторів — доктор юридичних наук, професор **Владислав Федоренко**, кандидат юридичних наук **Ігор Гавловський** (обидва — з України) і професор, доктор габілітований **Лешек Вечорек** (Польща) — дослідив генезис судової експертизи в Україні напередодні Першої світової війни та її подальшу інституціоналізацію в 1920-ті рр. У статті докладно проаналізовано передумови започаткування кабінетів науково-судової експертизи в Києві, Одесі та Харкові за ініціативою, зокрема, легендарного судового медика й науковця-криміналіста Миколи Бокаріуса. Важливим джерелом цієї наукової розвідки стали нормативно-правові акти з питань організації та проведення судово-експертної роботи, матеріали, що містять інформацію про правовий статус інститутів науково-судової експертизи Народного комісаріату юстиції Української СРР, їхні завдання, структуру й порядок формування. Гідну увагу дослідники приділили визначальній ролі в генезисі судової експертизи в Україні вітчизняних учених-криміналістів — М. Бокаріуса, М. Макаренка, С. Потапова, В. Фаворського та інших, які не лише заклали підвалини різних видів судової експертизи для забезпечення потреб судів і органів досудового слідства, а й сформували науково-методологічні та методичні засади судово-експертної діяльності в Україні.

Розділ із науковими нотатками розпочинає стаття, присвячена порівняльному дослідженню проблем використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві України та США. Кандидатка

юридичних наук, старша наукова співробітниця **Галина Авдеева** (Україна) і кандидатка юридичних наук, асоційована професорка права **Ельжбета Живуцька-Козловська** (Польща) розмежовують поняття «електронний доказ» та «цифровий доказ». Аналізом 64 рішень українських судів кримінальної юрисдикції та 31 рішення Апеляційного й Верховного Суду США авторки доводять, що визнання допустимими й достовірними доказами інформації у цифровій формі спричиняє певні труднощі. Досвід судочинства США може стати в пригоді під час реформування законодавства України й розроблення методрекомендацій із використання цифрових доказів. Науковиці пропонують доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України нормами, які б містили: визначення поняття «цифрові докази» і їх процесуальних носіїв; розмежування понять «електронний доказ» і «цифровий доказ»; докладний порядок вилучення цифрової інформації, її огляду, фіксування і зберігання (із зазначенням переліку обов'язкової інформації щодо цифрових доказів, яку має бути процесуально закріплено); алгоритм оцінювання достовірності цифрового доказу й висновку експерта за певними критеріями тощо.

Збірник «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» радо вітає й активно підтримує молодих науковців. Наступна стаття розділу наукових нотаток авторства **Олега Курдеса** (Україна) присвячена трансформації особистості судового експерта в екстремальних умовах воєнного часу. Автор ретельно проаналізував наукові досягнення із цього питання й окреслив шляхи подолання наслідків впливу зовнішніх негативних чинників на особистість експерта. У дослідженні увагу акцентовано на потребі відстежувати емоційно-вольову стійкість судового експерта та рівень впливу на його особистість зовнішніх стресових

чинників довготривалої дії в умовах проведення ним судових експертиз на місцях воєнних злочинів і за наслідками воєнних дій на території України. Для успішного виконання посадових обов'язків та подолання наслідків впливу зовнішніх негативних чинників у воєнний час доцільно додати до системи професійної підготовки судового експерта психологічну підготовку (розробити методику проведення психологічних тренінгів як форми активного розвитку психологічних якостей і навичок особистості: зокрема, із долученням групових дискусій, ігрових методів і психогімнастичних вправ) і внаормувати її у відповідних підзаконних відомчих актах. На думку автора, опанування судовим експертом психологічних знань, умінь і навичок сприятиме знайденню ним оптимальних рішень із метою розв'язання судово-експертних завдань та більш ретельному виконанню професійних обов'язків. Науковець пропонує в кожній державній судово-експертній установі створити структурний підрозділ професійної підготовки, на який (у співпраці з підрозділом роботи з персоналом) покласти обов'язок організувати й провадити психологічну підготовку судових експертів.

Кандидат юридичних наук, доцент **Анатолій Старушкевич** (Україна) надав до оприлюднення статтю «Розслідування справи за непрямыми доказами: метод М. Є. Євгенєва». Основою методу розслідування справи за непрямыми доказами, розробленого радянським криміналістом М. Є. Євгенєвим, є концепція непрямих доказів, поширення якої зумовила політична ситуація 1930—1940-х рр. (зокрема, прагнення органів слідства та прокуратури у справах про «терористичні акти» і «політичні змови» отримувати від обвинувачених зізнання вини, яке на той час вважали основним та вирішальним доказом). У праці звер-

нено увагу на позитивні якості методу: логічну структурованість, простоту для сприйняття практичними працівниками, урахування традиційних чинників раптовості та протидії розслідуванню, використання діяльнісного й комплексного підходів, алгоритмічності й етапності розслідування злочинів. Зауважено, що оперування прямими доказами не є проблемним для слідчого: складнощі спричиняють саме непрямі докази. За кожним доказом обвинуваченого слід детально допитати, а всі його пояснення ретельно перевірити. Ураховуючи викладене вище, можна стверджувати, що метою цього дослідження автор обрав саме науковий аналіз методу розслідування справи за непрямыми доказами, розробленого М. Є. Євгенєвим, для з'ясування його ролі у становленні криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень.

Павло Хоробрих (Україна) присвятив свою наукову працю експертному оцінюванню дій керувальника мікромобіля в разі дорожньо-транспортної пригоди. У статті проаналізовано дії учасників дорожнього руху, які керують мікромобільними засобами пересування (моноколесом, електросамокатом та ін.), із метою виробити нові нормативні підходи до процесу виконання експертних досліджень і надання висновку експерта за дорожньо-транспортною пригодою, у якій брала участь особа, що керувала таким засобом. Дослідник окреслив проблему відсутності нормативної бази щодо експлуатації на дорогах загального користування таких засобів пересування, як моноколесо, і проблему, пов'язану із використанням моноколіс на територіях загального користування (у парках, на дитячих майданчиках, тротуарах та ін.). У роботі також наведено конструкцію моноколеса, систематизовано прийоми керування ним, запропоновано докладний перелік оснащення, необхідного для

убезпечення дорожнього руху за участі мікромобільного транспортного засобу. Як приклад презентовано частину виконаного автором експертного дослідження за кримінальним провадженням зі встановлення належності електросамоката до категорії транспортних засобів (згідно з вимогами чинних в Україні Правил дорожнього руху).

Завершальна стаття випуску № 30 авторства **Олега Мешкова** (Україна) присвячена проблемам нормативного регулювання в експертних дослідженнях із безпеки життєдіяльності. Науковець стверджує, що система нормативно-правових актів, якими врегульовано правовідносини у сфері безпеки життєдіяльності й обумовлено технічні вимоги в різних галузях виробництва, має доволі громіздку систему законів, підзаконних нормативних актів, технічних регламентів. У роботі окреслено загальні системні прогалини в нормативно-технічному регулюванні трудової діяльності певних категорій працівників. Окрема проблема — застарілість деяких актів. У правовому полі наявна нагальна потреба скасувати застарілі й ухвалити сучасні документи, що визначатимуть правила безпеки в небезпечних галузях виробництва. Загалом система нормативного регулювання безпеки життєдіяльності в Україні недостатньо адаптована до міжнародних норм регулювання праці, тому дослідник наголошує на необхідності гармонізувати законодавство України з міжнародними (зокрема, європейськими) стандартами праці. Із метою вдосконалення правового нор-

мування охорони праці пропонувано змінити загальний підхід до принципів регулювання, зробивши акцент на запобіжних діях.

Традиційно збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» містить розділ, що відображає актуальні події наукового життя. Цього разу редакційна колегія збірника не могла оминати увагою Міжнародну науково-практичну конференцію «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі». Інформування про цей і подібні заходи, на нашу думку, є важливою складовою життя наукової спільноти. Популяризація інформації про профільні та міжвідомчі міжнародні проекти, події й заходи сприяє консолідації науковців для гідної відповіді на виклики сьогодення.

Редакційна колегія збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» щиро вдячна авторам, які надали матеріали для оприлюднення, а також фахівцям, які взяли участь у його підготовці до друку. Ми запрошуємо як знаних науковців, так і вчених-початківців України й іноземних держав, аспірантів закладів вищої освіти та науково-дослідних установ, а також досвідчених судових експертів і експертів із незначним досвідом роботи, які мають інтерес і схильність як до наукових, так і до практичних досліджень у сфері експертного забезпечення правосуддя, видати друком свої напрацювання на сторінках нашого часопису.

Разом ми переможемо! Слава Україні!

Ключев, О. (2023). Сучасні досягнення судово-експертної галузі в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (30). С. 5–11. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.01.